

Հայկական գիտահետազոտական հանգույց Armenian Research & Academic Repository

Մույն աշխատանքն արտոնագրված է «Մտեղծագործական համայնքներ
ոչ առևտրային իրավասություն 3.0» արտոնագրով

This work is licensed under a **Creative Commons Attribution-NonCommercial
3.0 Unported** (CC BY-NC 3.0) license.

Դու կարող ես.

պատճենել և տարածել նյութը ցանկացած ձևաչափով կամ կրիչով

ձևափոխել կամ օգտագործել առկա նյութը ստեղծելու համար նորը

You are free to:

Share — copy and redistribute the material in any medium or format

Adapt — remix, transform, and build upon the material

314 57
Հ. Կ.Կ.Կ.Կ. ԱԳԻՏ-ԲԱԺՆԻ ԳՅՈՒՂԱՏՆՏԵՍԱԿԱՆ ՍԵՐԻԱ № 6

Պրոֆեսորներ բոլոր լեզուներով, միացե՛ք.

Ն. ՌԻԺՈՎ

ԱՐՄԱՏԱՊՏՈՒՂՆԵՐԻ ՄՁԱԿՈՒԹՅՈՒՆԸ ԱՆԱՍՈՒՆՆԵՐԻ ՀԱՄԱՐ

Թարգմանեց 'Ն. ՄԱԼՍՈՅԱՆ

Կազմված և խմբագրությամբ
Խ. ՅԵՐԵՅՅԱՆԻ

Յ Ե Ր Ե Վ Ա Ն

1924

ԼՈՒՅՍ ԵՆ ՏԵՍԷԼ Խ. ՅԵՐԻՑՅԱՆԻ ԽՄԲԱԳՐՈՒԹՅԱՄԲ Ը. Կ.
Կ. Կ. Կ. ԱԳԻՏ-ԲԱԺՆԻ ԳՅՈՒՂԱՏՆՏԵՍԱԿԱՆ ՍԵՐՈՒԱՅԻՑ ՀԵ-
ՏԵՎՅԱԼ ԳՐԲՈՒԶԿՆԵՐԸ

1. Կ. Պուպով—Հոշխարի քյափանակ հիվանդությունը
Գինը 10 կոպ.
2. Կ. Մելիք-Շահնազարյան—Դաշտային մկները և նրանց զեմ
կազելու միջոցները—Գինը 15 կոպ
3. Խ. Տեր-Ավագյան—Մեղզի փառլամ հիվանդությունը և նրա
զեմ կազելու միջոցները—Գինը 20 կոպ.
4. Ա. Յուրմալիան—Կաթնատու կովերի կերակրելն ու խնամքը
5. Մ. Գլուխով—Ինչ և կանաչ պարարտացումը և թնշ ոգուտ և
տալիս նա—Գինը 25 կոպ.
6. Ա. Ա. Ռիժով—Արմատապուղիների մշակությունը անասուն-
ների համար—Գինը 15 կոպ.
7. Ա. Յուրմալիան—Հարթերի խնամքն ու կերակրելը,—
Գինը 15 կոպ.
8. Մ. Թառմանյան—Բամբակի մշակությունը.—Գինը 35 կոպ.

Տպագրվում են յեմ շուսով լույս կհանեն

1. Պրոֆ. Գուրին—Ծանրած կովի խնամելը
2. Սկաֆարսիով—Բնական կենդանիների հիվանդությունները
2. Գ. Գրանյան—Վաղի հիվանդությունները
4. Խ. Յերիցյան—Կաթնատնտեսական զրույցներ
5. Խ. Տեր-Ավագյան—Մեղզի խնամատարությունը
6. Մ. Թառմանյան—Շարքացանի առավելությունները

Իրմել՝ Յերեվան Հ. Կ. Ն. Կ. Կ. ի Հասարակարքան
Эривань, Издательство Ц. К. К. П. А.

249

2339

Հ. Կ. Կ. Կ. Կ. ԱԳԻՏ-ԲԱԺՆԻ ԳՅՈՒՂԱՏՆՏԵՍԱԿԱՆ ՍԵՐԻԱ № 6

635.12

Պրովեսարներ բոլոր յերկրների, միացե՛ք

Ն. ՌԻԺՈՎ

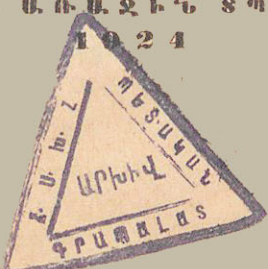
ԱՐՄԱՏԱՊՏՈՒՂՆԵՐԻ ՄՁԱԿՈՒԹՅՈՒՆԸ ԱՆԱՍՈՒՆՆԵՐԻ ՀԱՄԱՐ

Թարգմանեց 'Ն. ՄԱՆԱԹՅԱՆ

Կազմված է խմբագրությամբ
Խ. ՅԵՐԻՅՅԱՆԻ

Յ Ե Ր Ե Վ Ա Ն
Տ Ր Ե Ս Տ Ի Ս. Ռ. Ս. Զ Ի Ն Տ Պ Ս. Բ Ա Ն
1924

249-492

M 2859

ԹՆՁ ԱՇԱՆԱԿՈՒԹՅՈՒՆ ՈՒՆԻ ԿԵՐԸ ՏՆՏԵՍՈՒ- ԹՅԱՆ ՀԱՄԱՐ

Մեր լեռնային շրջանների գյուղացիութեան մեծ մասը պիտի արդեն հասկացած լինի վոր այնքան ել ձեռնառու չի գրադվել հացահատիկների մշակութեամբ։ Մեր լեռնային ցուրտ և ուժասպառ յեղած հողերի մեջ շատ քիչ վարելահող կճարվի, վոր հարմար լինի հացահատիկների մշակութեան համար։ Յեւ յեթե գյուղացին ճարուժ ել ե հացահատիկի մշակութեան համար մի կտոր հող, այդ դեռ բավական չե։ Կա պետք ե հաշվի առնի և անբարեհաջող կլիման, քանի վոր այդ տեղերում տար որեր քիչ են լինում, գարունը ուշ ե բացվում, ցրտահարութեանները հաճախ են լինում, և այլ աննպաստ պայմաններ։ Այդ աննպաստ պայմանները շատ վատ են ազդում հացահատիկների բերքի վրա և հետեանքն այն ե լինում, վոր ստացված բերքը չի ծածկում հացահատիկի մշակութեան վրա թափված ծախսը։

Դուրս ե դալիս, վոր չարժե չարչարվել, մեջք ծռել և փող ծախսել այդ անողուտ դործի համար։ Սակայն այդ ճիշտ չե։ Յեթե մեզ մօտ բարձր լեռնային մասերում ձեռնառ չե գրադվել հացահատիկների մշակութեամբ, ապա հաջողութեամբ յեւ մեծ ոգուժով կարելի յե գրադվել գյուղատնտեսութեան ուրիշ նյութերով։

Ինչպես վոր մեր յերկրի տաք յեւ միջին մասերը աստնահարմար վայրերն են հացահատիկների յեւ ուրիշ բույսերի համար, այնպես ել մեր լեռնային շրջանները տաք հարմար են անասնապահութեան յեւ կաթնատնտեսութեան համար։

Սակայն հարց ե ծագում. — Ի՞նչից ե, վոր հակառակ

այս նպաստավոր պայմաններին, մեր անասնապահությունը չի զարգանում: Միշտ լսում ենք գանգառներ, թե տավարը մանր է, լգար է, կաթ քիչ է տալիս հայլն:

Այս տխուր յերևույթի պատճառը պարզ է: Տավարատերերը միաձայն գանգառվում են, վոր կերերը քիչ են և թանգ են «կովերը չեն տալիս այնքան կաթ, ինչքան ուտում են», ասում են նրանք: Յեվ իսկապես, այսպիսի պայմաններում, յերբ մի դեսիա տին տեղից ստացվում է միջին թվով 50—60 փութ խոտ, պարզ է, վոր տավարը կուշտ չի լինի: Շատ հաճախ գյուղացիները իրենց կողմնակի աշխատանքներից ստացած ամբողջ ոգուտը ծախսում են տավարի կերի վրա: Շատ քիչ տավարատեր կա, վոր խոտ չգնի:

Յեթե մենք ուզում ենք մեր անասնապահությունն ու կաթնասնեսությունը դարձնել ոգսավես յեվ այդպիսով բարձրացնել ժողովրդի բարեկեցությունը, պետք է առաջին ներքին մտածենք մեր խոտաբույսերն ու արոտատեղերը լավացնելու մասին: Այս միջոցով մենք կսանանք առաջ յեվ եժան կեր:

Սա պետք է լինի հիմնական խնդիրը այն տավարատիրոջ, վորը լուրջ կերպով վորոշել է կուլտուրական միջոցներով զարգացնել գյուղական տնտեսությունը: Շատ և եժան կեր կարելի յե ստանալ յերեք միջոցներով՝

1) Դառնային խոտաբուծությամբ զբաղվելով. — Յերեքնուկ (սիրի-սիրի), առվույտ (յոնջա), կորնգան, վիկ և այլն սննդարար խոտեր ցանելով: Պատերազմից առաջ մեզանում շատերն էյին սկսել զբաղվել խոտաբուծությամբ, բայց այժմ քչերն են զբաղվում զբանով:

2) Վայրի սարգագետիկները լավացնելով յեվ նահիճները մշակելով՝ այսինքն դարձնելով խոտաբույսի և արոտի հարմար տեղեր: Այդ ուղղությամբ պետք է կատարվեն շատ յեռանդուն աշխատանքներ: Պետք է ասել, վորք մեր անասնապահության և կաթնատնտեսության ապա-

պան կախած և խոտհարքների և արօտների լավացնե-
լուց:

3. Լեռնասպասուղների մեակությամբ զբաղվելով՝
այսինք շաղկամ, ճակնդեղ, գազար, զոնգեղ և այլ արմը-
տիքներ ցանելով: Արմատապտուղների մշակությունը
մատչելի չե ամեն մի գյուղացու համար, վորովհետև նա
չի պահանջում մեծ գումար, այլ միայն աշխատանք և
ուշադիր խնամք:

ԻՆՉ ՈԳՈՒՏ Ե ՏԱԼԻՍ ՄԵՋ ԱՐՄԱՏԱՊՏՈՒԱՆԵՐԻ ՄՇԱԿՈՒԹՅՈՒՆԸ

Արմատապտուղները տնտեսութեան համար չափազանց
կարևոր են: Ներկայումս արտասահմանում, Ֆինլանդիա-
յում և Մերձբալթյան յերկրներում, վորտեղ գյուղատնտե-
սությունը ավելի բարձր է կանգնած, քան մեզ մօտ,
չեք պատահի մի ամենամիտքը տնտեսություն, վոր ճա-
կնդեղի կամ մի այլ արմատապտուղի ցանքս անելիս չլինի:

Արմատապտուղներից հետևյալ ոգուտներն ենք ըստա-
նում՝

- 1) ԱՐՄԱՏԱՊՏՈՒՂՆԵՐԸ ՇԱՏ ԼԱՎ ԿԵՐ ԵՆ ԿԱԹՆԱՏՈՒ
ՏԱՎԱՐԻ ՀԱՄԱՐ ՅԵՎ ԲԱՐՁՐԱՅՆՈՒՄ ԵՆ ՆՐԱ
ԿԱԹՆԱՏՎՈՒԹՅՈՒՆԸ

Տավարը ախորժակով է ուտում և հեշտությամբ
մարսում, յեթե կերը մի քանի տեսակից է կազմած և
վոչ թե միայն խոտից ու դարմանից: Յեվ ընդհանրապես
ավելի հեշտությամբ է մարսում հյութալից կերը, քան
չոր կերը: Ահա թե ինչու տավարը արածելու կամ
կանաչ խոտ ուտելու ժամանակաշրջանում չաղանում է
և կաթը չառայնում:

Մեզ մօտ ձմրանը տավարին կերակրում են միայն
չոր կերով (խոտ, դարման): Խոտն ու դարմանը ուտելուց
հետո տավարը ագահաբար ջուր է խմում և ուռցնում ու
ձանրաբեռնում իր ստամոքսը, ուստի և կերածը լավ

չի մարտում: Հետեանքն այն է լինում, վոր կովը լղարում է և կաթը սրահասեցնում: հետեաբար ոգուտի փոխարեն տիրոջը վնաս է տալիս:

Փորձերը ցոյց են տվել, վոր յեթե ձմրանը տավարին չոր կերի հետ տանք նաև հյութալից կեր, այն ժամանակը կը ստանանք ավելի շատ կաթ:

Արմասապսոդները լավ ճյուրալից կեր են և յեթե տավարին չոր կերի հետ տանք նաև ցանկ արմասապսոդ, կաթը կավելանա:

Փորձել են ձմրանը տավարին չոր կերի հետ տալ նաև արմատապտուղ և տեսել են, վոր կաթը որական ավելանում է 8—12 ֆունտ, վորը կանի ամսական մոտ 8 փութ:

II ԱՐՄԱՏԱՊՏՈՒՂՆԵՐԸ ՄԵԾ ԲԵՐՔ ԵՆ ՏԱԼԻՍ ՅԵՎ ԻԲՐԵՎ
ԱՆԱՍՈՒՆԻ ՁՈՐ ԿԵՐ ՏԻՏԵՍՈՒԹՅԱՆ ՎՐԱ ՇԱՏ ԵԺԱՆ ԵՆ.
ՆՍՏՈՒՄ

Ամենից շատ բերք տվող արմատապտուղներն են, չաղգամն ու գոնգեղը: Սրանց ամենաբարձր բերքը մի գեսյատինից հասնում է մինչև 6000 փութ արմատապտուղի և 1200 փութ տերեւների: Գազարը լավ պայմաններում մի գեսյատինից տալիս է մինչև 3000 փ. լավ ճակնգեղը՝ 4000 փ.:

Միջին քվով կարելի չէ հաշվել, վոր՝

Շաղգամն ու գոնգեղը տալիս են	1 գես	3000 փ.
Գազարը	»	1 գես. 1800 փ.
Ճակնգեղը (տակը)	»	1 գես. 2000 փ.

Հիմա տեսնենք, թե ի՞նչ է նստում գյուղացու վրար 1 գեսիատին արմատապտուղի մշակութունը աշխատանքի մինչպատերազմյան արժեքներով:

Յենթադրենք, թե ցանուժ ենք զարնանը—

Վարը	10 ո.
Տափանելը	5 ո.
Ցանքսը	3 ո.
Նսարացնելը	20 ո.
Քաղհանելը	15 ո.
Հողը փափկացնելը հողուրագով	12 ո.
Բերքը հավաքելը	12 ո.
Ընդամենը 77 ո.	

Արմատապտուղների միջին բերքի վրա բաժանելով այս գումարը (77 ո.) կը ստանանք՝ վոր

1 փութ շաղգամը նստում է	2,5 կոպ.
1 փ. դազարը	» 4,2 »
1 փ. ճագնդեղը	» 3,9 »

III. Յենթե ԿԵՐԱԲԱԺՆԻ ՄԵՋ ՄՏՆՈՂ ԶՈՐ ԿԵՐԻ ՄԻ ՄԱՍԸ ՓՈԽԱՐԻՆԵՆՔ ԱՐՄԱՏԱՊՏՈՒՂՆԵՐՈՎ, ԿԵՐԱԲԱԺԻՆԸ ԲԱՎԱ-ԿԱՆԻ ԿԵԺԱՆԱՆԱ ՅԵՎ ԹԱՆԳ ԽՈՏԸ ԿԸ ԽՆԱՅՎԻ

Գիտնականները իրար հետ են համեմատել խոտի և արմատապտուղների սննդատուլությունը և գտել են, վոր 3 ֆ. արմատապտուղը իր մեջ պարունակած սննդով հավասար է 1 ֆ. յերեքնուկին։ Այդ նշանակում է, վոր տավարատերը կարող է թանգ նստող խոտի մի մասը փոխարինել ավելի եժան կերով. միայն թե եժան կերից պետք է վերցնի այնքան, վոր իր սննդով համապատասխանի պահանջը թանգ կերին։ Յենթադրենք, թե տավարատերը իր կովին տալիս է որական 1 փ. խոտ. յեթե նա ունի արմատապտուղ, կարող է վերցնել 15 ֆ. խոտի փոխարեն 1 փ. շաղգամ։ Այդ դեպքում դուրս կը գա, վոր նա իր վրա որական 20 կոպ. նստող կերաբաժինը եժանացրեց և զարձրեց 15 կոպ. (15 ֆ. խոտը արժե 7,5 կոպ. իսկ 1 փ. շաղգամը 2,5 կոպ.)։ Այսպիսով նա որական 5 կոպ. խնայողություն արեց, վորն ամսական կանի 1 ո. 50 կ. իսկ ամբողջ ձմեռվա ընթաց-

քում՝ 10 ու. 50 կ: Այդ մի կովի համար: Կերաբաժնի չոր կերի մի մասը արմատապտուղներով փոխարինելու գեպքում վոշ միայն վորոշ խնայողություն է լինում, այլև բարձրանում է կովի տված կաթի քանակը: Յեվ յեթե տավարատերը խնայված խոտը ծախի, կամ թե հենց միայն ազատվի ձմեռվա կեսին սովորականից ավելի թանգ գնով խոտ գնելուց, դա արդեն բավական է մեզ համոզելու համար, վորքան ձեռնտու յե տավարին կերակրել նաև արմատապտուղներով:

Պետք է նաև ի նկատի ունենալ, վոր մանր տավարատերերը կարիք չունին մի ամբողջ գեսիատին արմատապտուղ ցանելու: Յեթե շաղգամը 1 գեսիատինից տալիս է 3000 փութ, այդ դեպքում բավական է ցանել 150 ֆ. ու. կամ $\frac{1}{16}$ գեսիատին տեղ, վորպեսզի նրանցից ստացված բերքը բավականացնի մի տավարին ամբողջ ձմեռվա ընթացքում իբրև հյութալից, համեղ, սգտակար և եփան կեր:

IV. ԱՐՄԱՏԱՊՏՈՒՂՆԵՐԻ ՇՆՈՐՀԻՎ ԱՐՏԸ ԱԶԱՏՎՈՒՄ Ե ՄՈԼԱԽՈՏԵՐԻՑ (ՎԱՅՐԻ ԽՐՏԵՐԻՑ)

Արմատապտուղների մշակության ժամանակ մեր գլխավոր հոգսը պիտի լինի կովել նրանց ցանքսի վրա աճած մոլախոտերի դեմ: Դրա համար հարկավոր է սկզբում արտը քաղհանել, իսկ այնուհետև արմատապտուղները ծիլերը մեծանալով հենց իրենք կը խեղդեն մոլախոտերի նոր յերևացող ծիլերը:

Յեթե հողը նախապես մշակում ենք խնամքով և քաղհանում ենք ժամանակին, արմատապտուղի հավաքելուց հետո նա բավականի մաքրված է լինում մոլախոտերից:

ԱՐՄԱՏԱՊՏՈՒՂՆԵՐԻ ՄՇԱԿՈՒԹՅԱՆ ԵՅՈՒ- ԹՅՈՒՆԸ

Բոլոր արմատապտուղները պատկանում են յերկամյա բույսերին. այդ նշանակում է, վոր նրանք ծաղիկ ու սերմ են տալիս ցանելուց հետո յերկրորդ տարին:

Նրանք ցանելուց հետո առաջին տարին հողից համարում են սննդարար նյութեր և ամբարում իրենց արմատների մեջ, իսկ հետեյալ տարին տալիս են ծաղիկ ու սերմ:

Հենց եղ նյութերը, վոր արմատապտուղները առաջին տարին ամբարում են իրենց արմատների մեջ, ծառայում են վորպես սննդարար կեր մեր տավարի համար ամբողջ ձմեռվա ընթացքում:

Արմատապտուղների մշակությամբ զբաղվող գյուղացին պետք է աշխատի իր ցանքսը դնել ախպիսի բարեհաջող պայմանների մեջ, վոր արմատները լցվեն վորքան կարելի յե շատ սննդարար նյութերով, լինեն խոշոր և հյութալից, առատ բերք տան և ձմեռը լավ դիմանան ու չփչանան:

Վերոհիշյալ հետևանքներին հասնելու համար գյուղացին արմատապտուղների մշակության ժամանակ պիտի հիշի հետեյալ 5 կանոնները՝

Ի. ՀՈՂԸ ՊԵՏՔ Ե ՓԽՐՈՒՆԱՅՆԵԼ ՎՈՐՔԱՆ ԿԱՐԵԼԻ ՅԵ ԽՈՐՈՒ ԽՆԱՄՔՈՎ:

Ինչքան հողը խոր վարենք՝ ինչքան նրան լավ փրկորենացնենք, այնքան բույսի արմատները հեշտությամբ կը խորանան ու կը տարածվեն հողի մեջ: Պինդ, քիչ փափկացրած հողերի վրա արմատապտուղները չեն մեծանում, արմատների ձևը ուղիղ չի լինում, գանազան կողմերի վրա ձյուղեր են տալիս, համը փչանում է, փայտացածի նման են լինում, հյութալից չեն լինում, ամրանք չեն դիմանում, չուտ են փչանում-հոտում:

Հողի սեփականութիւնը. — վորքան հողը ծանր է, այնքան ավելի խնամքով պետք է մշակել նրան: Արմատապտուղը ցանկելիք հողի ճիշտ ձևի մշակումը հետևյալն է. — Աշնանը, հացահատիկի հունձից հետո, հողը վարում են Յվերշոկ խորութեամբ միձիանի գութանով: Գարնանը կըրկին այդ հողը վարում են, յե՛րե հնարավոր է յերկձիանի գութանով վորքան կարելի է խոր, միայն թէ առանց յենթահողը շուռ տալու, իսկ հողի կոշտերը մանրացնում են դիւքավոր ցաքանով, իսկ յեթե դրանից չկա, յերկաթե ցաքանով: Յեթե տնտեսութեան մեջ կա զսպանակավոր ցաքան, լավ կլինի դիւքավոր ցաքանից հետո նրանով ել ցաքանել: (Այդ գործիքները ստանալու համար լավ կանեք, յեթե դիմեք պետական վարձակետերին):

Յեթե այս կամ այն պատճառով զարնանը հնարավոր չպիտի լինի հողը կրկին վարել, յերկրորդ խոր վարը կատարում են ուշ աշնանը, իսկ զարնանը հողը միայն փխրունացնում են դիւքավոր կամ զսպանակավոր կամ թե չե սովորական ցաքանով (փոցխով): Այս ձևով, այսինքն առանց զարնանավարի, կարելի յե մշակել միայն մանր ու միջակ հողերը: Կալա-ավազախառն յեվ մանր հողերը պե՛տ է անպատճառ կրկին վարել: Կով կը լինի գութանից հետո գործի գնել ակոս խորացնող գործիքը, վորը լծում են գութանի հետևից և նույն ակոսի միջով բշում: Նա փափկացնում է 1 ¹/₂ — 2 վերշոկ խորութեամբ ակոսի հատակը առանց հողը յերես շուռ տալու: Վորովհետև գլուղական տնտեսութեանները այդ գործիքից չունեն, վոր ոգտվեն, այդ պատճառով ել նրանց արմատապտուղները բերքը շատ առատ չի լինում: Շատ գեպքերում մեր հուլիս կարող է փոխարինել վարը խորացնող գործիքին:

Հողը դիւքավոր կամ զսպանակավոր ցաքանով մշակելուց հետո ելի ցաքանում են թեթե ցաքաններով և ապա հարթում — հալասարեցնում: ապահանով:

Սրանով վերջանում է այն հոգամասի մշակությունը, լորի վրա պետք է ցանվի արմատապտուղը:

II. ՀՈՂԸ ՊԵՏՔ Ե ՊԱՐԱՐԱՐՏԱԳՆԵԼ

Մեր հողերը միշտ ել աղքատ են սննդաբար նյութերով: Այդ պատճառով աշնանը կատարված ամենաշնչին պարարտացումն անդամ լավ է ազդում գարնանացանքի բերքի վրա:

Յեթե պարարտացնում ենք արմատապտուղ ցանվելիք հոգամասը պետք է հիշենք, վոր չի կարելի քաւմ գոմաղբով պարարտացրած հողի վրա արմատապտուղ ցանել: Այդպիսի հողի վրա բուսած արմատապտուղները տալիս են առատ տերեւներ ի հաշիվ արմատների, իսկ արմատները լինում են ջրալի, շուտ են վարակվում գանազան սնկային հիվանդութիւններով: Նկատվել է նաև, վոր այդպիսի հողի վրա աճած արմատապտուղները տալիս են մի քանի ճուղեր և արմատը կիսով չափ դառնում է ցողուն: Բացի այդ, թաւմ գոմաղբով պարարտացրած հողի վրա բուսած արմատապտուղները փոշ միայն ձմեռը պահելիս հեշտութեամբ հոտում-փչանում են, այլ և բակրատում են հոտել հենց դաշտում. այդ է պատճառը, վոր շատ արմատների միջուկը հենց սկզբից դատարկ է լինում, փուչ է լինում: Նշանակում է, վոր աշնանը դաւսի վրա քաւմ գոմաղբ լցնելուց հետո պետք է նրան հողի հետ վաւել, վորպեսզի նմեռվա ընթացքում փայլայվի յեվ գարնանը իբրեւ սնունդ ծառայի բույսերի համար:

Արմատապտուղ ցանվելիք հոգամասը բացի գոմաղբից լավ կը լինի պարարտացնել նաև վառարանի մոխիրով (ամեն մի դեպքում ինչ 80 փութ հաշվելով):

III. ԱՐՄԱՏԱՊՏՈՒՂՆԵՐԸ ՊԵՏՔ Ե ՅԱՆԵԼ ՇԱՐՔՈՎ

Վորպեսզի արմատապտուղներն իրար չհեղեն և հեշտ լինի նրանց քաղհանելն ու նոսրացնելը, անհրաժեշտ

ե ցանել շարքերով: Արմատապտուղները ցանում են հարթ (գուղ) տեղ կամ հատուկ պատրաստած թմբերի վրա (հաճախ թմբերի վրա ցանում են ձակնգեղն ու գազարը): Այդ թմբերը պատրաստում են աֆսպես, ինչպես կարտոֆիլի թմբերն են պատրաստում: Գութանով կամ հատուկ մարկոսով անց են կենում նախապես լավ ցաքանած արտի միջով և պատրաստում են թմբեր: Շաղկամ, գոնգեղ և ձակնգեղ ցանելու համար պատրաստված թմբերը իրարից հեռու պետք է լինեն 10—12 վերշու. իսկ գաղարինը՝ 8 վերշու:

Յախար.—Արմատապտուղները ցանում են զանազան ձևերով: Ամենականոնավոր ցանքը կատարվում է շարքացան մեքենայով: Այս սերմնացան մեքենան կարելի չէ հարմարեցնել զանազան սերմերի և զանազան ցանքսերի համար: Յեթե սերմնացան գործիք չկա, կարելի չէ ցանել ուղղակի ձեռքով. միայն դրա համար նախապես պետք է խոր ակոսներ ($1\frac{1}{2}$ վերշու) շինել սրածայր փայտով:

Հարկավոր չե խոր թաղել սերմերը. իսկ սերմերը ծածկել կարելի չէ կամ ձեռքով կամ փոցխի ծայրով: Վերևում հիշված սերմնացան մեքենան ինքն է ծածկում սերմերը:

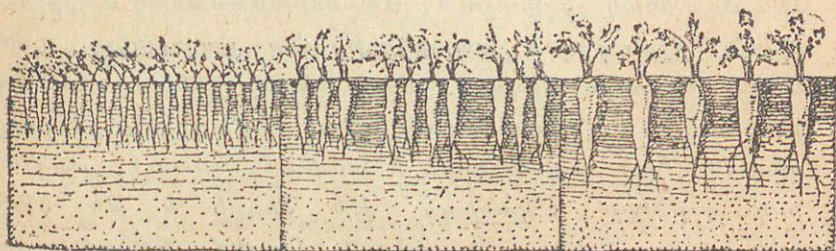
Չեռքով ավելի հավասար ցանելու համար սերմերի հետ կարելի չէ խառնել չոր մանր ավազ:

IV. ԱՐՄԱՏԱՊՏՈՒՂՆԵՐԸ ՊԵՏՔ Ե ՆՈՍՐԱՅՆԵԼ

Վորպեսզի արմատապտուղների բույսերը իրար չհեղեն կողքերից, ինչպես ասացինք, նրանց ցանում են շարքերով անընդհատ ժապավենի նման. իսկ վորպեսզի շարքերի մեջ չխանգարեն իրար աճելուն, պետք է նրանց նոսրացնել: Ամառվա ընթացքում նոսրացնում են 2 անգամ. առաջին անգամ սեհրակացնում են, յերբ ծիլերն արդեն ունեն $1\frac{1}{2}$ —2 վերշու բարձրությու. շարքի մեջ

Թողնում են 3-4 բույսից կազմված փնջեր: Փնջերը դասավորված են լինում շարքով մեկը մյուսից 4-10 վերջով հեռու, նայած թե ինչ բույս է: Փնջերի արանքներում գտնվող բոլոր բույսերը արմատահան են անում:

Առաջին անգամ նոսրացնելուց յերկու շաբաթ հետո նոսրացնում են յերկրորդ անգամ: Այս անգամ ամեն փնջից ջոկում-թողնում են ամենաառողջ և ուժեղ բույսը, իսկ մյուսները քաղհանում են: Այնպես վոր զբաղմանից հետո ամեն մի բույս աճում է մյուսից հեռու, և կարող է ազատ լայնանալ կողքերից (տես նկ. № 1)

1

2

3

Նկ. 1. Ցույց է տալիս նոսրացնելու կարգը.

1. Ցանքը դեռ նոսրացած չէ.

2. Ցանքը առաջին անգամ նոսրացնելուց հետո.

3. Ցանքը 3-րդ անգամ նոսրացնելուց հետո.

Արմասապսուղների մշակության ժամանակ նոսրացումը ամենակարեւոր աշխատանքն է. յեթե չարհերը չնոսրացնենք այն ժամանակ բույսերն իրար նեղելով կանեն դեպի ներքեւ, ուստի յեւ նրանց արմատները չեն լցվի, կլինեն բարակ ու յերկար, անհամ, հյուղավորված եւ բերք կսացվի քիչ:

Հաճախ է նկատված, վոր չսեղրակացրած գազարի բույսերը իրար նեղելով արմատներով փաթաթվում են իրար. ստացվում է 3-4 յերկար ու բարակ բույսերից կազմված մի խիտ կծիկ, վորն անպետք է իբրեւ կեր:

V. ԱՐՄԱՏԱՊՏՈՒՂՆԵՐԻ ԲՈՒԿԸ ՊԵՏՔ Ե ԼՅՆԵԼ, ԻՄԿ ՄԻՋ-
ՇԱՐՔԱՅԻՆ ՏԱՐԱԾՈՒԹՅՈՒՆԸ ՓԽՐՈՒՆԱՅՆԵԼ

Արմատապտուղներով բռնված արտը պետք է մաքուր պահել մոլախոտերից: Առանձնապես պետք է աշխատել, վոր արտը մոլախոտերից ազատ լինի սկզբնական շրջանում, յերբ դեռ արմատապտուղների ծիլերը չեն ուժեղացել, յերբ մոլախոտերը նրանց կարող են խեղդել հեշտությամբ: Քաղհանում են Ձ անգամ, սեհրակացնելու հետ միաժամանակ. նոսրացնելիս ավելորդ ծիլերի հետ կարելի չէ հանել և մոլախոտերը, այնպես վոր դրա վրա առանձին ժամանակ չի կորչում: Առանձին ժամանակ է կորչում միայն միջշաքային տարածությունը քաղհանելու վրա: Յեթե յերկրորդ անգամ նոսրացնելուց հետո արտը ելի յե ծածկվում մոլախոտերով, պետք է քաղհանել յերրորդ անգամ: Դրա համար դործ է ամուլում հատուկ քաղհանող գործիքը «Պլանիտ» թե ձեռքի և թե ձիով աշխատող: Գործ են ամում նայել կուլովատոր հողուրազները. սրանք հարմար են միջշաքային տարածությունը քաղհանելու համար, ուրազներն ունեն շատ պարզ կազմություն և ամեն մի գյուղական գարբին հեշտությամբ կարող է շինել:

Ցանֆսի խնամելը.—Քաղհանելն ու նոսրացնելը սկզբում շատ են վախեցնում գյուղացուն, վորովհետև շատ ժամանակ են խլում նրանից: Բայց յեթե անտեսության մեջ մշտապես մշակվում են այդ բույսերը, այն ժամանակ կարել չէ այդ աշխատանքներին վարժեցնել յերեխաներին. նրանք հեշտությամբ են սովորում այդ աշխատանքին և կատարում են կանոնավոր, այս միջոցով խնայվում է գյուղացու ժամանակը և եժան է նստում արմատապտուղի մշակությունը:

Բերենք մի քանի որինակներ ապացուցելու համար, թե ինչքան անհրաժեշտ ու կարևոր է ժամանակին և կանոնավոր քաղհանելն ու նոսրացնելը:

Քաղհանած և վատ նոսրացրած զազարը (յերբ մի բույսը միուսից հեռու է 2-3 վերջոկ) տալիս է 1 ղե-
սիառնից 600-800 փ. բերք: Իսկ քաղհանած և 2 ան-
գամ նոսրացրած զազարը (յեթե չի ցանված հոգնած
հողերի վրա), տալիս է 1 ղեսյատինից 1000-1800 փ,
բերք: Լավ խնամելու և հողը աղբով պարարտացնելու
դեպքում կը ստանանք 1 ղեսյատինից 2800 փ. բերք:

Քաղհանած և չնոսրացրած շաղգամը տալիս է
800-1600 փ. բերք, իսկ քաղհանած և 2 անգամ ցրած
նոսրացրած շաղգամը՝ մի քիչ պարարտացրած հողի վրա,
տալիս է 1900-2400 փ. բերք: Իսկ խնամքով մշակելուց
և լավ պարարտացնելուց հետո տալիս է 1 ղեսյատինից
4800-5000 և նույնիսկ 6000 փութ բերք: Շաղգամի մի
դուխը կշռում է 18-24 ֆունտ:

Վո՞ր բույսերից հետո եկ ի՞նչպիսի հողամասում
պե՛տ է ցանել արմատապտուղներ:

Արմատապտուղները զաշտային բույսեր են, այդ
պատճառով և նրաց ցանում են զաշտերում մյուս միամ-
յա բույսերին հավասար: Արմատապտուղները ցանում են
զարնանը: Լավ բերք է ստացվում, յերբ արմատապտուղ-
ները ցանում ենք կարտոֆիլից հետո, լորովհետև կար-
տոֆիլի մշակության ժամանակ հողն արդեն փափկացած
և մոլախոտերից ազատված է լինում:

Անհարմար է ցանել արմատապտուղ յերեքնուկից և
առվույտից հետո, լորովհետև զրանց հողերը պինդ են
լինում և հեշտությամբ չեն փափկում:

Յերբ ուղում ենք առաջին անգամ փորձի համար մի
փոքր տեղ ցանել արմատապտուղ, լավ կը լինի տան մո-
տիկ հողամասում ցանենք, լորպեսզի հեշտ լինի ցանք-
սին հեռեկ ու խնամել և բերքը պաշտպանել հարեան-
ներից ու անցորդներից:

Յեթե ընտրած հողամասը խիստ ծածկված է մո-

լախոտերով և ձմբակալած ե, այդ դեպքում մոլախոտե-
րից և ճիմերից ազատվելու համար առաջին տարին խա-
մը շուռ տալուց հետո լավ ե ցանել վիկը վարսակի հետ,
սպա գոմաղբով պարարտացնելուց հետո ցանել կարտոֆիլ,
խակ սրանից հետո՝ արմատապտուղ:

ԱՌԱՆՁԻՆ ԱՐՄԱՏԱՊՏՈՒՂՆԵՐԻ ՄՇԱԿՈՒ- ԹՅՈՒՆԸ

ՇԱՂԳԱՄ (Турнепс) — Շաղգամն իր սննդարարությամբ
ցած ե կանգնած գազարից ու ձակնդեղից, բայց դրա փո-
խարեն համարյա առաջին տեղն ե բռնում բերքի առատու-
թյամբ: Հայտնի յեն շատ դեպքեր, վոր նույնիսկ գյու-
ղական անտեսություններում մի գեսեատինից ստացվել ե
մինչև 5000 փ. շաղգամ. բազուկը ամենալավ խնամելու
դեպքում քիչ ե պատահում, վոր տա 3000-3500 փութ.
խակ ինչ վերաբերում ե գազարին, բերքը ամենալավ հո-
ղում ե ուժեղ պարարտացումից հետո ել գեսեատինից
2800 փ/թից ավելի չի լինում: Սրա պատճառն այն ե,
վոր շաղգամը քիչ պահանջներ ունի հողի վերաբերմամբ,
տճում ե արագ և հասնելու համար պահանջում ե քիչ
ժամանակ:

Շաղգամի հողն ու նրա պարարտացումը. — Շաղգամն
ամենից քիչ պահանջկոտ ե թե հողի և թե կլիմայի
վերաբերմամբ: Նա կարող ե աճել թե ավազային թե կա-
վային հողերում: Յուրա կլիմայից չի վախում:

Շաղգամը բոլորովին չի սիրում պիճո, սառը յեվ
թթու հող, այսինքն այնպիսի հող, վորը վաս ե փափկա-
ցած յեվ ռաս ե խոնավ: Շաղգամի համար ամենահար-
մարը շատ փտահող պարունակող թեթե կավավազախառն
հողն ե: Շաղգամի հողը պետք ե խնամքով փխրունաց-
նել. կարելի յե այնքան ել խորը չվարել, որովհետև շաղ-
գամը մյուս արմատապտուղների չափ չի խորանում
հողի մեջ. նա ավելի կողքերի վար յե տարածվում:

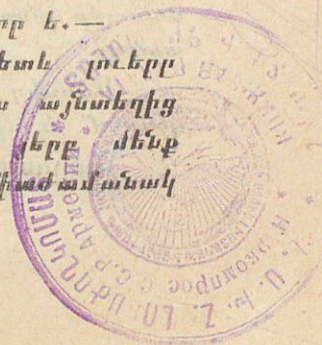
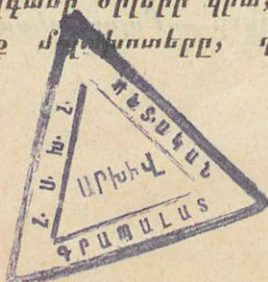
Շաղկամը պարարտացնելու վերաբերմամբ ել այնքան պահանջկոտ չէ: Անկասկած, ուժեղ և լավ պարարտացրած հողերում նա կտա ավելի շատ բերք. սակայն փորձերը ցույց են տվել, Վոր համեմատաբար աղքատ հողերում ել նա տալիս է 1200-1500փ. բերք մեկ դեսիաւինից: Լավ պարարտացուցիչ նյութեր են համարվում գոմաղբը, Վորը պետք է փռված լինի հողի վրա մի տարի առաջ կամ աշնանը, և լավ վիժած խառնաղբը:

Ինչպես են ցանում ու խնամում Շաղկամը.— կերի շաղկամի սերմերը նման են սովորական սեղանի շաղկամի սերմերին, բայց նրանցից մի քիչ մեծ են. աճում են ցանելուց 4-5 ուր հետո. Վորպետի սերմերը ժամանակին ուռչեն ու աճեն, պետք է հողի մեջ խոնավութունը լինի ավելի քիչ, քան այդ հարկավոր է ճակնդեղի և գաղարի սերմերի աճման համար, այդ պատճառով շաղկամը ուշ ցանելիս (մայիսի վերջին, հունիսի սկզբին) տալիս է լավ ծիւեր և նրա արմատները աշնանն արդեն լցված են լինում: Նույնիսկ խորհուրդ չենք տալիս կանուխ ցանել շաղկամը, ահա թե ինչու:

Այս արմատապտուղը (Վորպես խաչածաղիկներին պատկանող մի բույս) յեմքակա յե գեսնալու եղջվող մի վիջաւի հարձակմանը. այս միջատը յերեան է գալիս մայիսին և ապրում է մինչև հունիս: Այս հանգամանքն ի նկատի ունենալով, ամենից լավն է շաղկամը ցանել հունիսի սկզբին, Վորովհետեւ այդ դեպքում նրա ծիւերը դուրս կը գան այն ժամանակ, յերբ արդեն գետնալուն սկսում է վոչնչանալ և չի կարողանա ուժեղ կերպով վնասել ծիւերին:

Գետնալուի դեմ կռիւն համար հարկավոր է. —

1) Խնամով քաղհան անել, Վորովհետեւ յուերը սկզբում լինում են մոլախոտերի վրա, ապա այնտեղից անցնում են շաղկամի ծիւերի վրա, ուստի յերբ մենք վոչնչացնում ենք մոլախոտերը, դրանով միաժամանակ

խանգարում ենք գետնավրի բազմանալուն, քանի դեռ շաղ-
գամի ծիւերը դուրս չեն յեկել:

2. Շաղգամի ցանքսի վրա ձիու քրիք փռել, կրով:

3. Շաղգամների արանքներում ցանել կանեփ, վո-
րովհետեւ գետնալուն փախչում է կանեփի հոտից:

4. Ծիւեր սրսկել փարիզյան կանաչի լուծույթով,
վորի համար վերցնում են ամեն մի վեգրո ջրին 3 մսխալ
փարիզյան կանաչ և 6 մսխալ կիր: Փարիզյան կանաչը նա-
խորոք լուծում են ալքոհոլի (սպիրտի) մեջ: Շաղգամի ամեն
մի դեսիաթին ցանքսին գնում է 8—10 ֆ. սերմ: Պորհուրդ
չենք տալիս շաղգամը շիթիլ անել և տնկել, վորոհետեւ նա
արմատ վատ է բռնում և մեծ մասը կորչում է:

Յեթե շաղգամը ցանում ենք շարքով, մեջշարքային
տարածութիւն պետք է թողնենք վոչ պակաս քան 10
վորշոկ, յերբեմը և մինչև 14 վերշոկ:

Սեհրակացնելիս առանձին բույսերի միջև պետք է
թողնել 6—8 վերշոկ տարածութիւն: Սկզբնական շրջա-
նում, քանի դեռ շաղգամը տերևներ չի տվել, անհրաժեշտ
է հաճախակի քաղհանել և չթողնել, վոր մոլախոտերը
խեղդեն. այդ խնամքը կարևոր է, քանի դեռ շաղգամի ար-
մատները չեն պնդացել և տերևները չեն զարգացել. հե-
տագայում, յերբ տերևները զարգանում են, նրանք այն-
քան շվաք են անում իրենց շուրջը, վոր մոլախոտերը ա-
ճել չկարողանալով, իրենք իրենց վոչնչանում են:

Շաղգամը հառնում է սեպտեմբերին:

Շաղգամի ամենամեծ գլուխները կշռում են մինչև 18-22
ֆ. սակայն մշակելիս չպետք է աշխատել անպայման մեծ
քաշ ունեցող գլուխներ ստանալ, վորովհետեւ դրանք մեծ
մասամբ լինում են թոռոմած, քիչ հյութալից և մեջը դա-
տարկ:

Ամենից լավ է, յերբ շաղգամի գլուխը հարթ է և
կշռում է միջին թվով 4—5 ֆ.:

Շաղգամի տեսակներ. — Բոլոր տեսակի շաղգամնե-

մից ամենից շատ բերք տվող ու պահելու հարմար դի-
մացկուն են Նստերգունդոմյան (տես նկ. 2), Եբերդինյան

Նկ. 2 Շաղգամ Նստերգունդոմյան

(Նկ. 3) Բուրտֆելտյան, և անգլիական հարթ տեսակները:

Անձնական դիտողությունների վրա հիմնված կարող
ենք ասել, վոր հիշված տեսակներից ամենադիմացկունն
ու վստահելին է Նստերգունդոմյան տեսակը: Սա ամենից
շատ բերք է տալիս, ձմեռը շատ լավ է դիմանում, զա-
տարի գլուխներ քիչ է տալիս և չի հոտում, իսկ յերբ
տնկում ենք սերմացուի համար, տալիս է սերմերով ա-
ռատ և ուժեղ ճյուղեր:

Գ Ո Ն Գ Ե Չ (брюква)

Այս արմատապտուղը թե իր արտաքին տեսքով

և թե զարգացման ձևով (ցանքալը, հողի վերաբեր-
մամբ ունեցած պահանջը, աճելը ևայլն) բուսրոպին նման է
շաղգամին (կլոր տեսակին): Ուստի ինչ վոր ասվեց շաղ-

Նկ. 3 Շաղգամ Երեղիհյան.

դամի մասին, վերաբերում է նաև գոնգեղին:

Հիշենք սրա առանձնահատկություններն մի քանիսը—

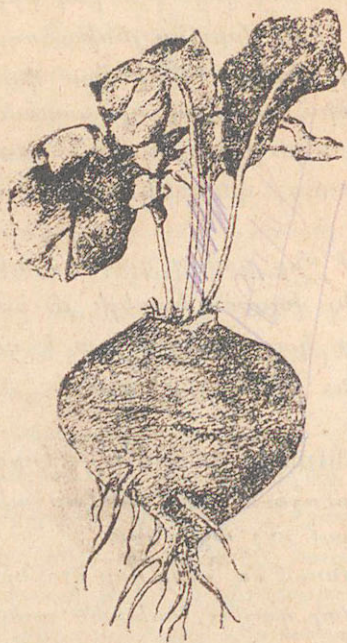
1. Սրա արմատները մի քիչ ավելի պինդ են, քան
շաղգամինը:

2. Սրա բերքը միջին թվով շաղգամից մի քիչ ցածր է.

3. Սա ավելի լավ է պահվում ու գիմանում, քան
շաղգամը, փորովհետև տաքության աստիճանի տատանու-
մները սրա վրա խիստ չեն ազդում:

Տեսակները.—Գոնգեղի ամենաշատ բերք տվող և այդ-
պատճառով ամենաշատ տարածված տեսակն է համարվում

Հոֆմանյան գեղին տեսակը (նկ. 4) (սպիտակն ավելի
 հապիտ է):

Նկ. 4 Գոգեղ Հոֆմանի.

Գ Ա Ջ Ա Ր

Գաղարի արմատները շատ խորն են գնում
 հողի մեջ: Նրա տերմերն աճում են չափազանց դանդաղ
 և ուռչելու համար պահանջում են շատ խոնավություն:
 Յերբեմն գաղարի ծիլերն յերևում են միայն ցանելուց 3
 շաբաթ յետո:

Նրա տերմները չաղգամի ու ճակնդեղի տերմների
 նման չեն. մեծանում, ուստի և իրենց շուրջը մեծ ստվեր
 չեն գցում, այդ պատճառով նրա շուրջը աճած մուրախ-
 տերը ախքան են ուժեղանում, վոր կարող են խեղդել
 նախնական մեծացած ծիլերին:

Հողը յեվ պարտաւսացումը. — Կղար, կարճ և ճշուգէտ վորված գաղարը հողի վերաբերմամբ ավելի պահանջկոտ է, քան շաղգամը: Նա կարող է լավ բերք տալ թէթև, հարուստ հողերի վրա, վորտեղ յենթահողը խորն է քնկած կամ՝ շատ պինդ չէ: Ծանր հողերի վրա, վորտեղ յենթահողը կավ է, գաղարը գուրս է գալիս լղար, կարճ և ճշուգէտ վորված:

Գաղարի մետկության համար ամենալավ հողը համարվում է ռաս փսահող պարունակող ավազախառն հողը:

Յեթե ուզում ենք ցանել գաղար, պետք է աշխատենք հողը փխրունացնել վորքան կարելի յե խորը: Յեթե հողը խորացնող գործիք կա, անհրաժեշտ է գութանից յետո գործի գնել այն: Գոմաղբը պետք է մտցնել հողի մեջ՝ աշնանը և վարել:

Գաղարի ցանքսն ու խնամքը. — Վորովհետեւ գաղարի սերմերը ուշ են ուռչում, դրա համար պիտի ցանել կանուխ գարնանը կամ ուշ աշնանը:

Գարնանը ցանում են հենց վոր ձյունը հալչի և հնարավոր լինի գուրս գալ դաշտ: Նախքան ցանելը լավ կը լինի սերմերը թրջել և այգպես թաց պահել 2-3 օր: Յերբեմն գաղարի սերմերը ավազի հետ են խառնում ու տրորում. տրորելու ժամանակ ավազի հատիկներից սերմերը մի քիչ քերծվում են և այդ պատճառով աճում են ավելի արագ ու համահամասար:

Աշնան ցանքսը կատարում են վոշ ուշ, քան ցրտերն ընկնելուց մի շաբաթ առաջ. աշխատում են ցանել այն հաշվով, վոր մինչև ձյուն գալը սերմերը ծիլ տան: Չմեռող ձյունի տակ գաղարի սերմերը չեն փչանա, իսկ գարնանը, հենց վոր ձյունը վերանա, սերմն իսկույն կսկսին ուռչել. այս ձևով նրանց աճելու և զարգանալու ժամանակից վոշ մի օր չի կորչի:

Մի գետեառին հողի վրա ցանում են 10-15 ֆ. մաքրած գաղարի սերմ:

Գազարը ցանելիս մեջարքային տարածութիւնները իրարից 6-8 վերջոկ հեռու յեն շինում: Նոսրացնելու ժամանակ առանձին բույսերի արանքում թողնում են 4-6 վերջոկ տարածութիւն:

Ինչպես վերևում ասացինք, գազարի ծիւերն յերևում են ցանելուց 2-3 շաբաթ յետո. իսկ մինչ այդ մուխտուերը բավականի ուժեղացած են լինում և կարող են խեղդել նոր յերևացող ջահել ծիւերը:

Այդ պատճառով պետք է շտապել գազարը շուտ քաղհանել: Վերսկսեալ գազարն ինքը չի կարողանում հաջողութեամբ կռվել մուխտուերի դեմ, ուստի մենք պետք է նրա ամբողջ աճման ընթացքում քաղհանենք:

Գազարի արմատները ուշ են սկսում լցվել, այն է ոգոստոսին և սեպտեմբերին. այդ պատճառով գազարը պետք է հալածել սեպտեմբերի վերջից վաղ շուտ, իսկ յեթե լավ աշուն է, հոկտեմբերին: Լավ մշակած հողում գազարի արմատների յերկարութիւնը հասնում է $\frac{3}{4}$ արշինի, իսկ ամեն մի հատի քաշը 3 ֆունտի:

Գազարի ամենատարածվածը տեսակներն են՝ սպիտակ կանաչագլուխը (նկ. 5), և սովորական կարմիրը:

ՃԱԿՆԴԵՂ. (բազուկ, — տակ)

Այս արմատապտուղը ամենից շատ պահանջուան է թե հողի, պարարտացման և թե կլիմայի վերաբերմամբ:

Ճակնդեղը զարգանալու համար պահանջում է սպիտակ շատ տաքութիւն և սննդարար նյութերով հարուստ հող, քան մյուս արմատապտուղները. նրանցից ամենի շատ կարիք է դրում փխրուն, փոսհողով հարուստ և զոճաղբով պարարտացրած հողի:

Հողը յեվ պարարտացումը. Ճակնդեղն ամենից լավ է աճում թեթեւ ավազախառն հողերում. վաս է անում ավազոս յեվ օոս պնդացող հողերում.

Ճակնդեղի հողն անհրաժեշտ է պարարտացնել գոմաղ-
բով կամ խառնաղբով:

Ճակնդեղը, ինչպես և շաղգամը, լավ են աճում լավ
մշակված արիաշների վրա:

Նկ. 5 Գազար սպիտակ.

Ցանքը.— Ճակնդեղը միակ արմատապտուղն է, փոքր
բացի սերմերով ցանելուց, կարելի չէ նաև հաջողությամբ
շիթիլ անել:

1 Ճակնդեղի, ինչպես և կաղամբի շիթիլներ ստանա-
լու համար կանուխ զարնանը սերմերը ցտնում են հատուկ
երմանոցներում (պարնիկներում): Յերբ այդտեղ սերմե-
րից ստացված ծիլերը համուում են $1-1\frac{1}{2}$ վերջուկ բար-
ձրությու, հանում են ու տանում անկում հողի մեջ ուղ-
ղակի ձեռքերով: Շիթիլները տնկելիս պետք է ուշադրու-
թյուն դարձնել, փոք արմատները չծովեն, այլ ուղիղ մշա-
նեն հողի մեջ, թե չէ մեծանալիս կը ստացվեն ծուռ ար-
մատներ:

Ճակնդեղը պետք է ցանել թմբերի վրա, վորպեսզի սովելի լավ տաքանա արեւից:

Ճակնդեղի տեսակները.— Ճակնդեղի սերմերը պետք է ցանել կանուխ գարնանը, վորովհետեւ նա ել, ինչպես և դազարը, աճելու համար պահանջում է շատ խոնավութիւն:

Ճակնդեղը չի կարելի ցանել աշնանը, վորովհետեւ սերմերը ձմեռը կը մրսեն և կը կորցնեն ծլման ունակութիւնը:

Ճակնդեղի միջշարքային տարածութիւնը 8-10 վերջ. են անում. նոսրացնելիս բույսերի արանքը թողնում են 6-8 վերջ. տարածութիւն: Մի դեպքատին հողի վրա ցանում են 30-40 ֆ. սերմ:

Ճակնդեղն ել, շաղգամի նման, տերեփներով իր բոլորքը մեծ սովեր է ձգում և դրանով հաջողութեամբ կարողանում կռիւլ մոլախոտերի դէմ: Այդ պատճառով ճակնդեղի քաղհան արվում է սկզբում, քանի դեռ բույսերը չեն ամրացել և տերեւները չեն դարգացել: Ճակնդեղի արմատները լցվում են շաղգամի չափ և կարելի յէ հավաքել սեպտեմբերի մեջ կամ վերջը:

Տեսակներ.— Շուկայում ծախում են շատ տեսակի ճակնդեղներ: Ամենատարածվածներն են եկկենդորֆյան (նկ. 6) (դեղին և կարմիր) և Որեբնդորֆյան (նկ. 7) նույնպես դեղին և կարմիր տեսակները:

Սրանցից առաջինը տալիս է ավելի խոշոր արմատներ, վորոնք յերեսից վեր են բարձրանում, ուստի և անհրաժեշ է նրանց բուկը լցնել: Յերկրորդ տեսակը ունի ավելի կտր ձեւ, եկկենդորֆյանից ավելի մանր է և տալիս է ավելի պակաս բերք:

Ավելի պակաս բերք է տալիս, բայց բիշ պահանջկոտ է «Մամուտ» տեսակի կարմիր ճակնդեղը:

Բացի վերոհիշյալ տեսակներից, գլուղացու համար

շատ կարեւոր և կիսաքաղցր ձափնդեղը (սպիտակ—վար-

Նկ. 6 Եփեկեղութեան.

դագույն) (նկ. 8): Այս տեսակը հետաքրքիր և նրանով,
վոր պարունակում և ավելի շատ սննդարար մասեր, քան
մյուսները:

ձափնդեղը շատ լավ կեր և և ամեն մի տափարատեր
պետք և աշխատի այնքան ցանի, վոր ամբողջ ձմեռը լի-
ւի կերակրի իր կաթնատու կովերին և ընդհանրապես իր
տավարին:

ԻՆՉՊԵՍ ԵՆ ՀԱՎԱՔՈՒՄ ՈՒ ՊԱՀՈՒՄ ԱՐՄԱՏԱ- ՊՏՈՒՂՆԵՐԸ

Ինչպես վերևում ասացինք, արմատապտուղները հասնում են տարբեր ժամանակներում, գոնգեղն ու ճակնդեղը սեպտեմբերի սկզբին, իսկ գազարը սեպտեմբերի վերջին և նոյեմբիսկ հոկտեմբերի սկզբին:

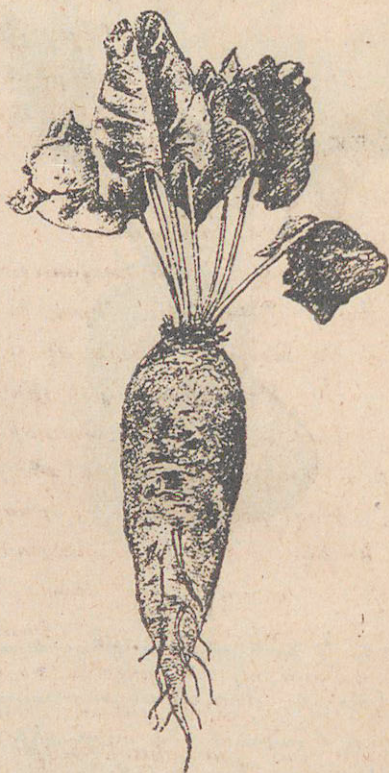

Նկ. 7 ձակնդեղ որենգորժյան.

Բերքը հավաքելու ժամանակ արմատապտուղները հողի միջից քաշում հանում են ուղղակի ձեռքերով կամ բահերով, ապա թափ են տալիս վրան կպած հողը, կտրում են տերեւները, իսկ արմատները հավաքում են հենց գաշտում փոքրիկ կույտերով դարսում չորացնելու համար: Պետք է աշխատել աշնպես կտրել տերեւները, փոր փոշ կակուղ մասից պակվի և փոշ էլ շատ կանաչ մաս մնա արմատի վրա. յերկու դեպքում էլ արմատները շուտ են սկսում փտել: Ամենից լավ է տերեւները կտրել արմատից

¹/₂-1 վերջով վերեւից: Տերեւները կերցնում են տավարին աշնանը հենց կանաչ դրութեամբ: Իսկ յեթե տերեւը շատ է և կերցնելով չի վերջանա, այն ժամանակ նրանից պատրաստում են «սիլոս»¹): Գլխավորապես ճակնդեղի տերեւներն են կերցնում տավարին:

Յերբ արմատները չորացած են և հողը նրանց վրայից թափված — մաքրված է, հավաքում — տանում են ներս:

Նկ. 8 Ճակնդեղ կիսաբաղջր.

¹) Հոր են փորում, տերեւները շերտերով մեջը դարսում, հողով ծածկում և արորում. կանաչ տերեւները այդպես մնում են: Աշնանը կամ ձմեռը այդ տերեւները տալիս են տավարին, վորը մեծ ախորժակով ուտում է. Այս ձեւով շատ բույսեր են պահում և այսպես պահած կերը կոչվում է սիլոս: Ծան. խմբ.

Արմատապտուղները կարելի յե պահել այնպես, ինչպէս կարտոֆիլն են պահում. այսինքն նրանց եւ կարելի յե հավաքել — լցնել չոր նկուղները: Վորպեսզի նրանք չփափեն, նկուղը պետք է լինի չոր և ունենա միատեսակ տաքութիւն. յերբ նկուղում հաճախակի ցուրտ ու տաք է լինում, արմատապտուղները շատ շուտ են սկսում փչանալ:

Արմատապտուղները կարելի յե պահել նաև վոչ-խոր փոսերի մեջ: Այդ նպատակի համար շինված փոսերի յերկու կողքերը լինում են թեք կտուրի ձևով, վորի վրա լցնում են ծղնոտ և ծածկում հողով: Այգալիսի փոսեր հենց ինքներդ կարող եք շինել. նրանք եժան են նստում, արմատապտուղները լավ են պահում և հարմար է ձմեռը այնտեղից հանել գործածելու համար:

Բացի այս ձևերից, արմատապտուղները կարելի յե պահել նաև դեռնի յերեսին: Դրա համար մի բարձր տեղում փորում են տաշտի նման մի փոս $\frac{1}{4}$ արշինից վոչ խոր, փոսի լայնութիւնը պետք է լինի 1 սաժեն, իսկ յերկարութիւնը պետք է համապատասխանի պահվելիք արմատապտուղի քանակին: Փոսի մեջտեղը կանգնեցում են ող մաքրող խողովակ, ապա ամբողջ փոսը կտուրի նման լցնում — ծածկում են արմատապտուղներով, վրան փռում են ծղնոտ և հող 2-3 վերջ. հաստութիւնը:

Յերբ սկսում են խիստ ցրտերը, փոսերի վրա ածում են գոմաղը, վորպեսզի արմատապտուղները չմրսեն: Այդ ձևով պահում են միայն մեծ քանակութիւնը արմատապտուղները: Յեթե մեծ քանակութիւնը արմատապտուղ են ցանում, այդ դեպքում շինում են հատուկ խրճիթներ, վորտեղ և պահում են արմատապտուղները ամբողջ ձմեռվա լնթացքում: Այգալիսի խրճիթներում կարելի յե պահել նաև այն արմատապտուղները, վոր նշանակված են հետևյալ տարին ցանելու և սերմ ստանալու համար: Արմատապտուղները միատեսակ չեն դիմանում. մի քանի

տեսակներ ավելի շուտ են փշանում, մյուսներն ավելի
ուշ:

Ամենից շուտ փշանում է ճակնդեղը, յետո գալիս է
շաղգամը, գոնգեղը և վերջապես գազարը, վորը համար-
վում է ամենադիմացկունը:

Սովորաբար, յերբ տնտեսության մեջ մի քանի
տեսակ արմատապտուղ են ցանում, ձմրանը նրանց գործա-
ծում են իրենց դիմացկության կարգով—սկզբում կերց-
նում են տավարին ճակնդեղը, ապա շաղգամը, գոնգեղը
և վերջը գազարը:

ԱՐՄԱՏԱՊՏՈՒՂՆԵՐԸ ԻՆՉՊԵՍ ԵՆ ԿԵՐՑՆՈՒՄ ՏԱՎԱՐԻՆ

Ինչպես են կեցնում արմատները.—Յերբ ուզում ենք
տավարին կերակրել արմատապտուղներով, պետք է հի-
շենք, վոր յեթե տավարին կամաց-կամաց չսովորեցնենք
այդ նոր կերին, նրանք ուժեղ փորլույծ կը ստանան (մա-
նուկանդ հորթերը):

Այդ պատճառով խորհուրդ ենք տալիս հասակ առած
տավարին սկզբում առլ որական 10 ֆ. արմատապտուղ,
իսկ հորթին 4-5 ֆ.

Արմատապտուղները տավարին տալուց առաջ պետք
է լվանալ ջրով:

Արմատներն առանց մանրացնելու կարելի չէ կեր-
ցնել միայն հանդիսա տավարին: Մի քանիսը գտնում են,
վոր յերբ կենդանին կրծում է մի ամբողջ արմատ, նրա
թուքը առատությամբ է արտադրվում և կերը մարսվում
է ավելի լավ: Այն կենդանիներին, վորոնք ազահաբար
կերի վրա են ընկնում, անհրաժեշտ է արմատապտուղ
առլ մանրացրած զրաթյամբ: Արմատապտուղները մոն-
րացնելու համար գործադրում են դանակներ, կայիններ և
կամ հատուկ մանրացնող գործիքներ:

Արմատապատուղների հետ տավարին անհրաժեշտ է առաջ նայել կոպիտ կեր—խոտ և դարման:

Յեթե տավարին տալիս եք շաղգամ, ուժեղ կերերից պետք է առաջ քուսպ, բայց փոշ թեփ: Շաղգամն ու թեփը միասին ուտելիս հաճախ տավարի ստամոքսը խանգարվում է:

Դանիայում և Շվեյցիայում սովորությունն կա արմատապատուղները տավարին կերակրել առանց խոտի: Այնտեղ ամեն մի գլուխ տավարին որակաճ տալիս են մինչ 1¹/₂ փութ արմատապատուղ, 15-18 ֆ, դարման և մոտավորապես 10 ֆ. ուժեղ կեր, այդ այն դեպքում, յեթե որակաճ կերը հավասար է 45-48 ֆնտի:

Տավարին նորմալով կերակրելիս պետք է իմանալ, փոր 1 կերի միավոր են կազմում մոտավորապես 12 ֆ. շաղգամն ու զոնգեղը, 9 ֆ. ճակնդեղը և 8 ֆ. գազարը:

Ընդհանրապես դանիացիները փորձերով պարզել են, փոր արմատապատուղի 1 ֆ. չոր նյութը սննդարարությամբ հավասար է 1 ֆ. հացահատիկին, այսինքն 1 կերի միավորի:¹⁾

Իբրև որինակ բերենք տավարին արմատապատուղներով կերակրելու հետեվանքները. փոր ստացվել են Յարոսլավ հաճախի վերետեխիկի կոնտրոլ-միության մեջ:

Այստեղ մինչև կոնտրոլ-միության կազմվելը մի կուլին տրվում էր 40 ֆ. խոտ և 4 ֆ. կտավատի քուսպ, և ստացվում էր 18 ֆ. կաթ: Այսպիսով 1 փ. կաթը գյուղացուն նստում էր 80 կ. (1 փ. խոտը 30 կ. և քուսպը 80 կ.), իսկ յերբ նույն կուլին տալիս են 17 ֆ. խոտ, 10 ֆ. դարման (հաշվելով 1 փութը 10 կ.) 4 ֆ. քուսպ և 48 ֆ. շաղգամ (փութը 5 կուլ.). այն ժամանակ կաթը դառնում է 24 ֆ. և 1 փութը նստում է 53 կուլ:

Շատերը հարցնում են, թե ինչո՞ւ տավարին արմատապատուղներով կերակրելն ավելի լավ է, քան կարտոֆիլով: Պատասխանը պարզ է. 1) կարտոֆիլը ավելի թանգ կեր է. նա 5-6 անգամ ավելի թանգ արժե, քան շաղգամը, մինչդեռ սննդարարությամբ միայն 2 անգամ բարձր է նրանից. 2) կարտոֆիլը չաղացնում է տավարին,

¹⁾ Կերակրելու մասին կարգա «Կաթնատու կուլի կերակրելն ու խնամելը» զրբույկը, փոր հրատարակել է Ագիտ-բաժինը:

ուստի գլխավորապէս պետք է նրանով կերակրել մաս-
ցու տավարին. իսկ արմատապտուղները «կաթնաբեր» կե-
րեր են,

Ինչպէս են կերցնում տավարին արմատապտուղներ
տեղիները. — Ինչպէս վերեվում ասացինք, արմատապտ-
ուղները բացի արմատներից տալիս են շատ ցոլուն ու
տերեւներ, դեպքերից 800-1200 փութ: Տերեւները
նույնպէս լավ կեր են. գործածում են թե թարմ գրությամբ
և թե պահում են ձմրանը: Տավարին պետք է կամայ-կա-
մաց սովորացնել տերեւներին, սկզբում պետք է տալ 10-
15 ֆ. ամէն մի գլխին և աստիճանաբար հասցնել մինչեւ
1 փութ որական:

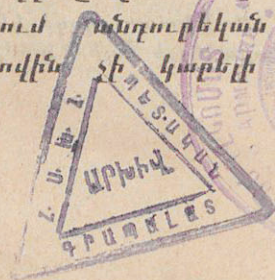
ՄԻԱԺԱՄԱՆԱԿ ՊԵՏԲ Ե ՀԻՇԵԼ, ՎՊՐ ՁԻ ԿԱՐԵԼԻ ՏԱՎԱՐԻՆ.
ՏԱԼ ՓՏԱԾ ԿԱՄ ՄԻՍԱԾ ՏԵՐԵՎ:

Տավարն ամենից շատ ախորժակով է ուտում ձախն-
դեղի և դազարի տերեւները: Այս կերը բարձրացնում է
կովի կաթնատուփյունը, յուղին տալիս է դուրեկան հոտ
և դեղին գույն: Շաղգամի տերեւը ուտվում է պակաս
ախորժակով, վորովհետեւ նա կոշտ ու կռուտ է: Ոգտա-
կար է տերեւներ տալ նախ ուրիշ կենդանիներին, բայց
բիշ քանակությամբ (5-10 ֆ.): Կթի կովերին լավ կը լի-
նի չտալ շաղգամի թարմ տերեւ, վորովհետեւ նրա հոտը
կարող է անցնել կաթին:

Սովորաբար դրանով կերակրում են ձիերին, փոխար-
ներին և խոզերին:

Սիրու պատրաստած կերը ցալիս են միայն կթան
յեւ բանվոր տավարներին: Չահել ու ծանրած տավարին
լավ կը լինի չտալ սիրու, վորովհետեւ կարող է փորլուծ
առաջացնել և ծանրած կովը կարող է հրթրատել:

Յեթե սիրուը վատ է պատրաստված, նա հոտում է
ու արձակում անդուրեկան հոտ տավարին այգալիսի
կեր բուրրովին չի կարելի տալ:

ԼՈՒՅՍ ԵՆ ՏԵՍԵԼ Խ. ՅԵՐԻՑՅԱՆԻ ԽՄԲԱԳՐՈՒԹՅԱՍԲ «ՄԱՃ-
ԿԱԼԻ» ԳՐԱԴԱՐԱՆԻ ԳՅՈՒՂԱՏՆՏԵՍԱԿԱՆ ՂԵՏԵՎՅԱԼ ԳՐԲՈՒԿ-
ՆԵՐԸ

1. Խ. ՅԵՐԻԳՅԱՆ—Ինչպիսի սերմացու պիտի ցանկը (սպառված)
2. Ս. ԹՈՒՄԱՆՅԱՆ—Բամբակի և կաղամբի ֆաբրիկաները,—
Գիշն և 12 կոպ.
3. Ն. Ն. ԲՈՂՂԱՆՈՎ—Ընտանի կենդանիների քոսը,—
Գիշն և 12 կոպ.
4. Գ. ՊՐՈՔՍՅԱՆ—Բամբակի չոռ հիվանդությունը,—
Գիշն և 12 կոպ.
5. Պ. Ն. ՍՈԿՈՎՆԻՑ—Ինչպես պետք է կովի չորսթյան դեմ
անջրդի հոգեբուժ—Գիշն և 12 կոպ.
6. ՊՐՈՔ. Պ. ԿՈՍԻԻՅԵՎ—Ինչ կա հոգի մեջ և ինչպիսի հոգի
են լինում,—Գիշն և 10 կոպ.
7. ԽԱ. ՏԵՐ-ՆԵՐՍԻՍՅԱՆ.—Խնձորենու ֆաբրիկաները և նրանց
դեմ կովերու միջոցները,—Գիշն և 12 կոպ.

ՀՀ Ազգային գրադարան

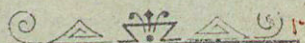
NL0835565

24 314 - 50

1493

249

Handwritten signature

407 15 607

